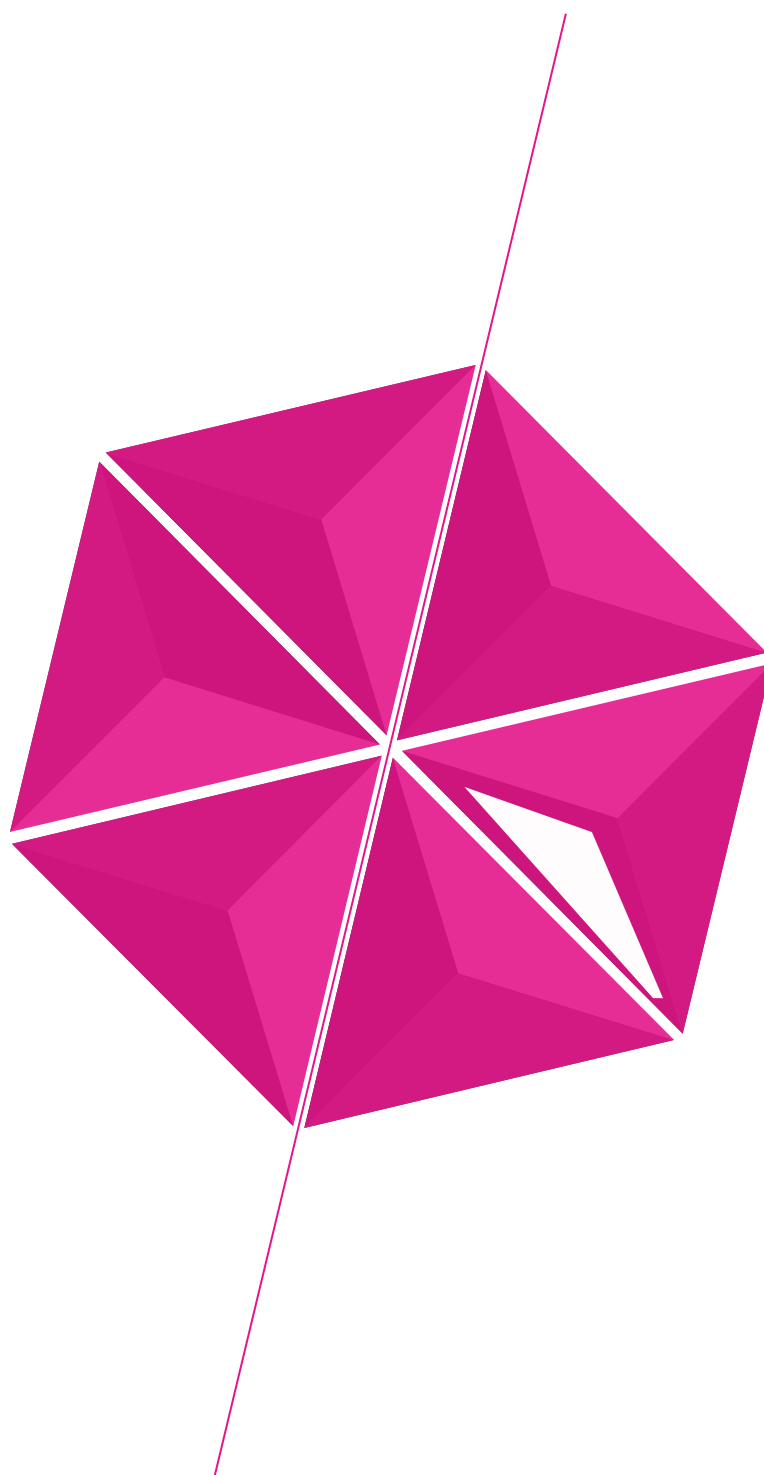

Trippelt

Utsatt

Trippelt utsatt -
Att utveckla en handlingsplan för att motverka
hedersrelaterat förtryck och våld på gymnasiesärskolan
Författare: Sandra Sarin, Mariet Ghadimi & Talin Davidian
Utgivare: TRIS - Tjejers rätt i samhället
Grafisk design/Layout: Emanuel Lindqvist
Utgiven: 2014

innehåll

Bakgrund	5
Hedersrelaterat förtryck och våld	7
Hur många är drabbade?	11
Kvinnlig könsstypning	14
Intellektuell funktionsnedsättning	20
Våld och intellektuell funktionsnedsättning	23
Hedersvåld och intellektuell funktionsnedsättning	26
Äktenskapstvång 4 c § Brottsbalken	33
Vad innebär lagen för målgruppen och för dig som yrkesverksam?	36
Arbetsgång	38
Mandat	40
Arbetsgrupp	42
Kunskapsinventering	44
Hur ser arbetsplatsens förkunskaper ut?	45
Vilka dokument finns att utgå från/utveckla	45
Handlingsplanens syfte och användningsområde	46
Implementering	48
Utvärdering & uppdatering	50
Vilka rubriker kan vara med i handlingsplanen?	52
Förebyggande arbete – FÖRE	54
Inskrivningssamtal	56
Observationspunkter	58
Hur kan vi upptäcka och förebygga kvinnlig könsstypning?	61
Samverkan	64
Direkta åtgärder – UNDER	66
Orosanmälan	68
Vilken information behöver socialtjänsten?	72
Exempel rutiner vid misstanke om hedersrelaterat förtryck och våld omyndig elev. 76	
Exempel rutiner vid misstanke om hedersrelaterat förtryck och våld myndig elev... 78	
Uppföljning - EFTER	84
Uppföljning efter att eleven placerats	85
Placerade barn på skolan; skyddade personuppgifter	85
Skyddade personuppgifter	86
Kontaktlista	89
Om TRIS.....	92
Referenslista.....	96
Lästips	98

bakgrund

Detta metodstöd syftar till att gymnasiesärskolor och andra verksamheter som möter personer med en intellektuell funktionsnedsättning ska kunna ta fram en handlingsplan mot hedersrelaterat förtryck och våld som är anpassad för den enskilde verksamheten.

Metodstödet första del syftar till att ge en grundläggande bakgrund till hedersrelaterat förtryck och våld och intellektuell funktionsnedsättning. Därefter följer ett avsnitt med tips och konkreta förslag för hur arbetsgången kan se ut när verksamheten tar fram en handlingsplan mot hedersrelaterat förtryck och våld. Metodstödet sista del tar upp vilka rubriker som kan vara med i en handlingsplan mot hedersrelaterat förtryck och våld där rubrikerna; Förebyggande arbete - *Före*, Direkta åtgärder - *Under* samt Uppföljning - *Efter* lyfts särskilt.

Vissa delar av metodstödet kan med fördel användas direkt in i verksamhetens handlingsplan genom att tydligt referera till TRIS - Tjejers rätt i samhället. Andra delar måste anpassas utefter verksamheten och dess målgrupp.

TRIS erbjuder både handledning och utbildning kring användandet av detta metodstöd; för mer information kontakta TRIS via www.tris.se.

Detta metodstöd har tagits fram i projekt Nå- vidare som är ett projekt finansierat av Allmänna Arvsfonden. Tack vare Allmänna Arvsfonden har TRIS kunnat ta in målgruppens erfarenheter och utsatthet för att nu sprida det vidare till yrkesverksamma som möter ungdomar med en intellektuell funktionsnedsättning som utsätts/riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld. TRIS vill tacka alla dessa ungdomar som delat med sig av sin historia till oss. TRIS vill även tacka referensgruppen som följt arbetet i många år och som alltid ställer upp med egna erfarenheter. Slutligen vill TRIS även rikta ett stort tack till Uppsalas lokalpolitiker som stöttat oss och målgruppen genom åren.

hedersrelaterat förtryck & våld

När det gäller hedersrelaterat våld och förtryck är kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet central och starkt knuten till kollektivet. I hederstänkandet står föreställningar om oskuld och kyskhet i fokus och familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Detta förhållande kan vara mer eller mindre uttalat och kontrollen kan sträcka sig från vardagliga former av begränsningar i flickors och kvinnors liv som berör exempelvis klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet till livsval som utbildning, jobb, giftermål och skilsmässa.

I sin mest extrema form resulterar hederstänkandet i hot om våld och våld, inklusive dödligt våld. Det hedersrelaterade våldets kollektiva karaktär innebär att det kan finnas fler förövare av båda könen och att offren kan vara både kvinnor och män samt flickor och pojkar. Det kan också innebära att våldet sanktioneras av familjen och den närmaste omgivningen, även av andra kvinnor.

Hederstänkandet kan ta sig olika uttryck beroende på kulturella föreställningar och religion men är inte kopplat till någon specifik kultur eller religion. Hederstänkande kan även förekomma i icke-religiösa sammanhang. Tvångsäktenskap och könsstympning är specifika företeelser som har sin grund i bl.a. föreställningen om att mäns och familjers heder är avhängig kvinnors och flickors sexuella beteende. Arrangerade äktenskap har inte sällan starka inslag av påverkan och det kan vara svårt att avgöra om det är fråga om ett tvångsäktenskap. Att gå emot familjens tradition och önskemål från föräldrar och andra släktingar kan för den enskilda flickan eller kvinnan, och även för unga män, vara så kännbart att det i praktiken inte är ett möjligt alternativ.

Delar ur Regeringens handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (2007/08:39)

Ovan presenteras delar ur Regeringens definition från år 2007. En annan mycket använd definition av hedersrelaterat förtryck och våld är Länsstyrelsen i Stockholms läns definition från år 2005, där de framförallt lyfter fyra former av våldshandlingar.

Se nästa sida.

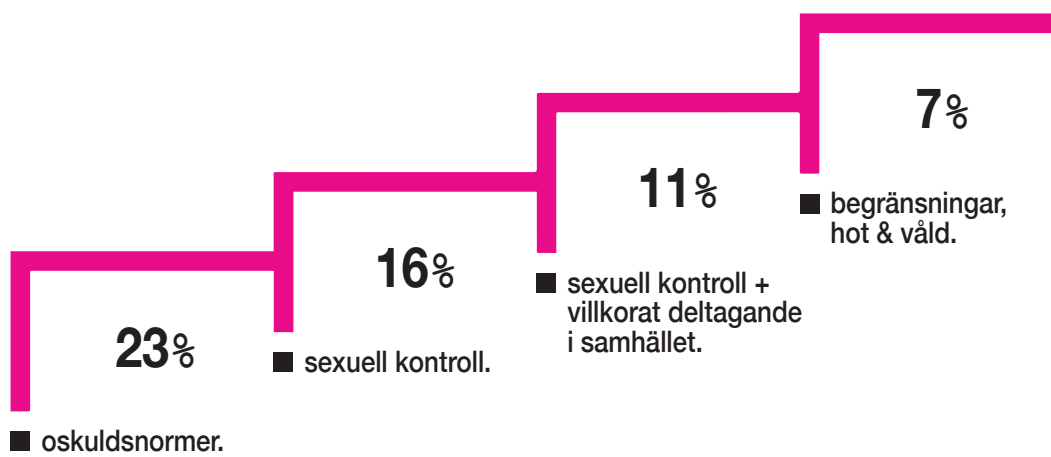
Fyra former av våldshandlingar:

Psykiskt: kränkning, skuld- och skambeläggning, förödmjukelser, nedvärdering, undandragen kärlek och omsorg, förföljelse, hot.

Socialt: isolering, förbud att delta i normala aktiviteter i samhället, tvång till avvikande klädsel, avvikande beteende, ekonomisk nöd, ofrivilligt bortförande.

Sexuellt: tvång till oönskat sex med okänd/oönskad person genom ofrivilligt äktenskap

Fysiskt: från örfil till mord.

Hur många är drabbade?

I Sverige finns en handfull kartläggningar att tillgå som redovisar omfång och karaktär av hedersrelaterat förtryck och våld – några av dessa finner du i litteraturlistan längst bak för lästips. Den kartläggning som har minst bortfall är Oskuld och heder som ingår i Stockholms stads rapport från 2009. Rapporten presenterar resultat från en enkätundersökning som genomfördes bland niondeklassare i Stockholms stads skolor, totalt har 2356 elever fyllt i enkäten.

Trappan till vänster illustrerar andelen flickor som lever i ett hedersrelaterat sammanhang där restriktioner och begränsningar plussas på för varje trappsteg. Det sista trappsteget, 7 procent, består av flickor som förutom att de uppfyller kriteriet för oskuldsnormer, sexuell kontroll samt villkorat deltagande i samhället dessutom uppger att de utsätts för kränkande behandling, hot och våld.

Oskuldsnormer:

Att flickan förväntas vänta med sex

Att flickan ej får ha en heterosexuell relation med en jämnårig pojke

Sexuell kontroll:

Att flickan inte får ha vänskapliga relationer med jämnåriga pojkar

Att flickan förväntas följa andras vilja när det gäller vem hon ska gifta sig med eller leva med i framtiden

Sexuell kontroll + villkorat deltagande i samhället:

Att flickan inte får delta i skolinslag och/eller

Att flickan har restriktioner beträffande vanligt förekommande fritidsaktiviteter

Begränsningar, hot & våld:

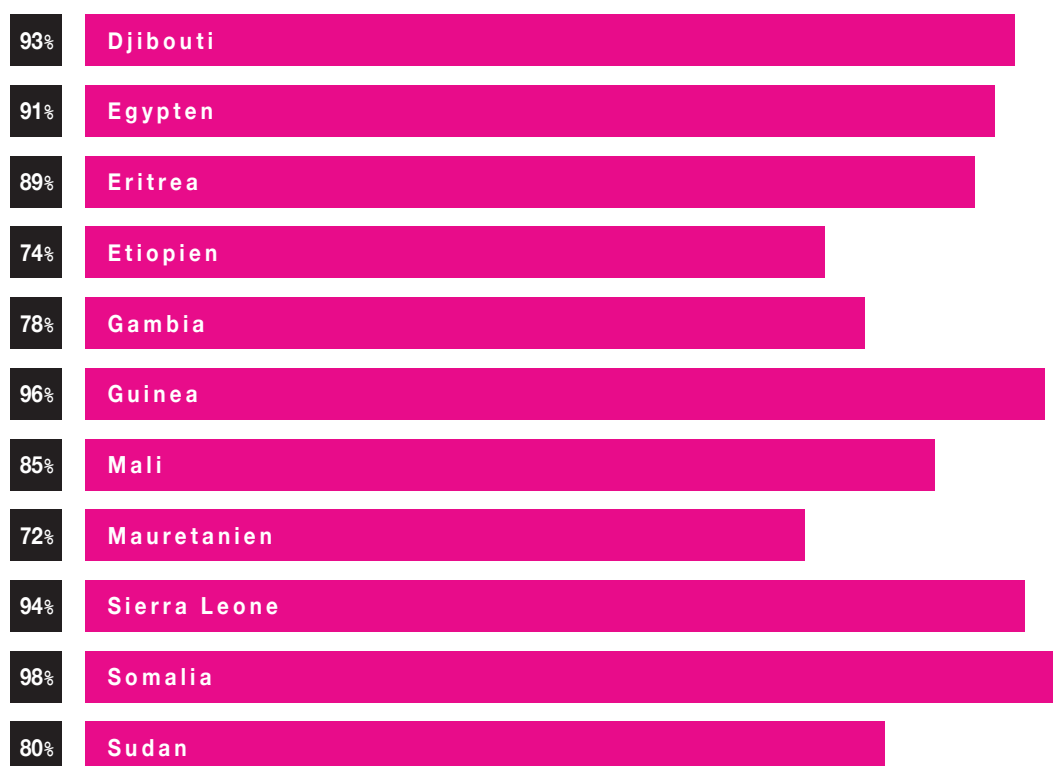
Att flickan utsätts för kränkande behandling, hot och våld

¹. Schlytter, A. Högdin, S. Ghadimi, M. Backlund, Å. & Rexvid, D. Oskuld och heder. 2009

Enligt Unicef könsstympas fler än två miljoner flickor i åldrarna 4-11 år varje år runt om i världen, till höger visas en uppskattning av förekomsten av kvinnlig könsstympning enligt WHO². Hur många som är könsstympade eller som riskeras att könsstympas i Sverige vet ni ännu inte.

² WHO. *Eliminating Female genital mutilation An interagency statement*. 2008.

³ WHO. *Eliminating Female genital mutilation An interagency statement*. 2008.

Könsstympning är en specifik företeelse som har sin grund i bland annat föreställningen om att mäns och familjers heder är avhängig kvinnors och flickors sexuella beteende.⁴

Kvinnlig könsstympning innebär att man skär bort hela eller delar av det yttre könsorganet på flickor på grund av kulturella, religiösa eller andra traditionella orsaker.⁵ Sedan 1982 är det olagligt att utsätta barn för kvinnlig könsstympning, trots det finns endast två fällande domar i Sverige.⁶

⁴ Regeringen (2007/08:39). *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. 2007.

⁵ Socialstyrelsen. *Definition av kvinnlig könsstympning*. 2014.

⁶ NCK. *Kvinnlig omskärelse/könsstympning i Sverige- en kunskaps- och forskningsöversikt*. 2011.

Enligt WHO:s definition förekommer fyra olika typer av kvinnlig könsstympling.⁷ Se nästkommande sidor för illustrationer.

Typ 1. Delvis eller helt borttagande av klitoris och/eller klitoris förhud.

Typ 2. Delvis eller helt borttagande av klitoris och de inre blygdläpparna och ibland de yttre blygdläpparna.

Typ 3. Förminskning av den vaginala öppningen genom att skapa en försegling. Man skär och sammanfogar de inre och/eller de yttre blygdläpparna och skär i vissa fall bort klitoris.

Typ 4. Alla andra skadliga ingrepp på de kvinnliga genitalierna av icke-medicinska skäl, exempelvis prickning, snittning, skrapning och brännande.

Lag (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor

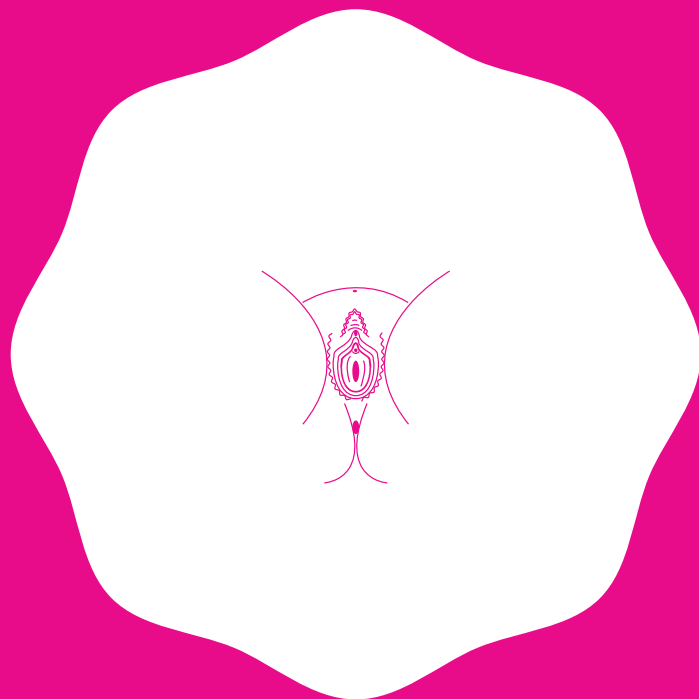
1 § Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympla dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstympling) får inte utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte. Lag (1998:407).

2 § Den som bryter mot 1 § döms till fängelse i högst fyra år.

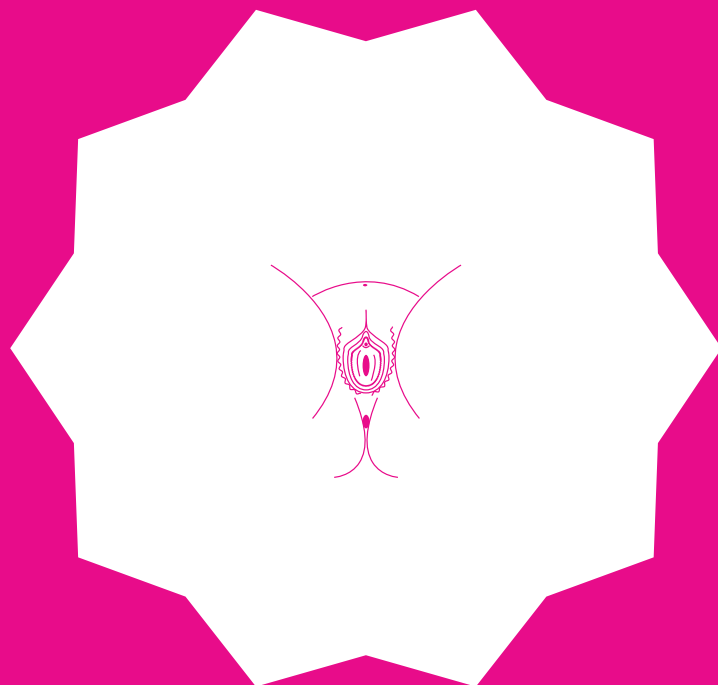
Om brottet har medfört livsfara, allvarlig sjukdom eller i annat fall inneburit ett synnerligen hänsynslöst beteende skall det bedömas som grovt. För grovt brott döms till fängelse, lägst två och högst tio år.

För försök, förberedelse och stämpling samt underlåtenhet att avslöja brott döms till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken. Lag (1998:407).

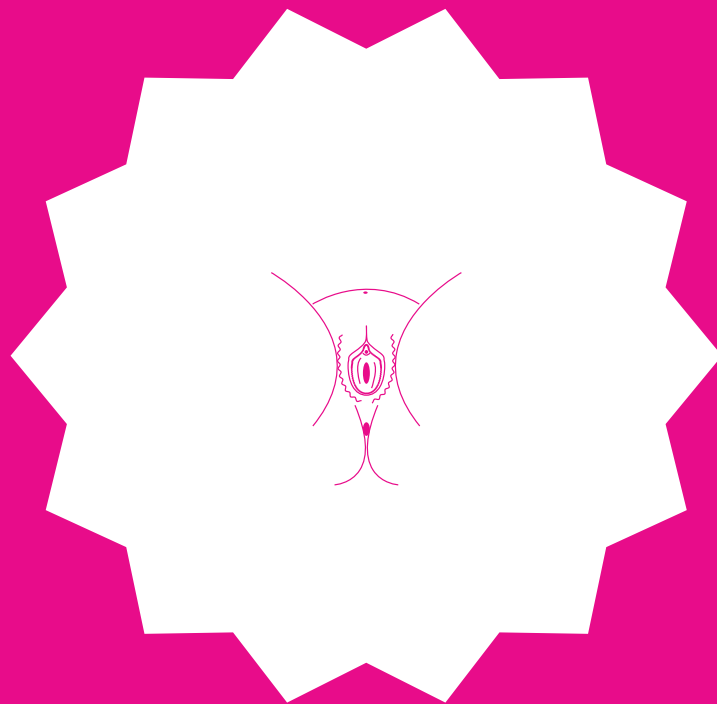
⁷ WHO. *Eliminating Female genital mutilation An interagency statement*. 2008.

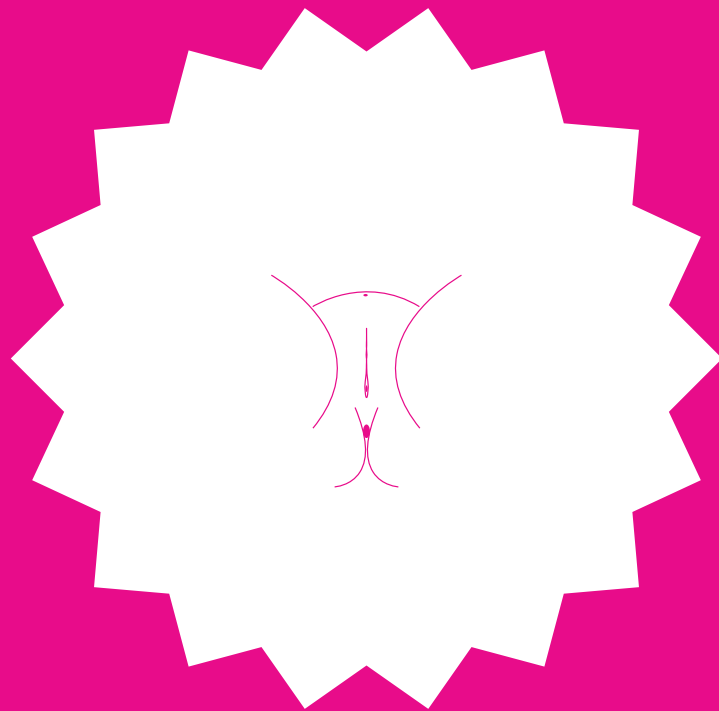
Typ 0
Ej könsstämpad

Typ 1

Typ 2

Typ 3

intellektuell funktionsnedsättning

Ett tillstånd med fördröjd eller inkomplett utveckling av förståndet som främst karakteriseras av en nedsättning av de färdigheter som mognar under utvecklingstiden och som bidrar till den generella intelligensnivån, såsom kognition, språk, motorik och sociala färdigheter. Utvecklingsstörning kan föreligga med eller utan andra psykiska eller fysiska tillstånd.

Socialstyrelsen 2011 (ICD-10-SE)⁸

Ovan presenteras delar ur definitionen/diagnosen av psykisk utvecklingsstörning, vilket vi vidare kommer att benämna som intellektuell funktionsnedsättning.

I schemat på nästkommande sida redovisas diagnosens innehåll och uttryck.

⁸ Socialstyrelsen. *Internationell statistisk klassifikation av sjukdomar och relaterade hälsoproblem – systematisk förteckning (ICD-10-SE), 2011.*

Intellektuell funktionsnedsättning/ psykisk utvecklingsstörning⁹

DIAGNOS	Lindrig psykisk utvecklingsstörning (Retardatio mentalis levis, F70)
IQ OCH MENTAL ÅLDER	IQ i området 50-69 Hos vuxna mental ålder från 9 till under 12 år
DIAGNOSENS UTTRYCK	Medför vanligen inlärningssvårigheter i skolan. Många vuxna kan arbeta, upprätthålla goda sociala relationer och bidra till samhället.
DIAGNOS	Medelsvår psykisk utvecklingsstörning (Retardatio mentalis media, F71)
IQ OCH MENTAL ÅLDER	IQ i området 35-49 Hos vuxna mental ålder från 6 år till under 9 år
DIAGNOSENS UTTRYCK	Resulterar i uttalad utvecklingsstörning i barndomen men de flesta kan lära sig en viss grad av oberoende i att klara personliga behov och förvärva adekvata kommunikationsfärdigheter och skolfärdigheter. Vuxna kommer att behöva varierande grad av stöd för att kunna bo och arbeta i samhället.
DIAGNOS	Svår psykisk utvecklingsstörning (Retardatio mentalis gravis, F72)
IQ OCH MENTAL ÅLDER	IQ i området 20-34 Hos vuxna, mental ålder från 3 till 6 år
DIAGNOSENS UTTRYCK	Behöver sannolikt ständigt stöd och hjälp.
DIAGNOS	Grav psykisk utvecklingsstörning (Retardatio mentalis profunda, F73)
IQ OCH MENTAL ÅLDER	IQ under 20 Hos vuxna, mental ålder under 3 år
DIAGNOSENS UTTRYCK	Kan inte klara personliga behov, kontinens, kommunikation eller mobilitet.

⁹ Socialstyrelsen. Internationell statistisk klassifikation av sjukdomar och relaterade hälsoproblem – systematisk förteckning (ICD-10-SE). 2011.

våld och intellektuell funktionsnedsättning

Hos personer med en intellektuell funktionsnedsättning, framförallt bland kvinnor, finns en ökad risk för att personen ska försätta sig själv eller försätts i en situation där personen i fråga utnyttjas. Detta eftersom personer med en intellektuell funktionsnedsättning dels saknar den kognitiva förmågan till att göra en bedömning av vad som är en riskfylld situation, och dels på grund av den beroendeställning som personer med en intellektuell funktionsnedsättning många gånger befinner sig i. Forskare räknar med att kvinnor med intellektuellt funktionshinder är mer än tio gånger så utsatta som andra grupper¹⁰ och studier visar att en tredjedel av alla kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning har blivit slagna innan de fyllt 15 år¹¹.

Exempelvis svarar 18 procent av kvinnor med en intellektuell funktionsnedsättning att de är oroliga för att någon som de behöver stöd och hjälp av skall göra dem illa.¹² Denna målgrupp är även extra utsatta vad gäller sexuella övergrepp; hela 43 procent svarar att de blivit utsatt för sexuella övergrepp. Emellertid kommer dessa övergrepp sällan till vuxnas eller myndigheters kännedom.

Till höger ser ni hur en kvinna som blivit våldtagen svarar.

Brottsbalken 6 kapitel 3 §

Den som förmår en person att företa eller tåla en sexuell handling genom att allvarligt missbruka att personen befinner sig i beroendeställning till gärningsmannen döms för sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning till fängelse i högst två år.

¹⁰ NCK. *RAPPORT Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. 2013.

¹¹ Utredningsinstitutet HANDU. *Mäns våld mot kvinnor med funktionshinder*. 2007.

¹² Utredningsinstitutet HANDU. *Mäns våld mot kvinnor med funktionshinder*. 2007.

”Det är så svårt att veta vad man skall göra för man skäms också så man kan inte säga något till sin mamma eller kontaktperson. Alla tjejer borde få hjälp. Folk i vården och så måste lära sig att se när något har hänt, för det är svårt att beskriva och säga själv. Tänk om dom inte tror på mig när jag berättar.”

hedersvåld och intellektuell funktionsnedsättning

Hedersrelaterat förtryck och våld bland personer med en intellektuell funktionsnedsättning är ett område som är extremt eftersatt vad gäller kunskap och resurser. I Sverige finns endast en undersökning kring omfång och karaktär av hedersrelaterat förtryck och våld bland personer med en intellektuell funktionsnedsättning; rapporten Trippelt utsatt som TRIS - Tjejers rätt i samhället publicerade år 2012. Studien visar att det för en person med en intellektuell funktionsnedsättning som lever i ett hedersrelaterat sammanhang tillkommer ett flertal särskilda sårbarhetsfaktorer.

Se nästkommande sidor.

För att förstå hur den hedersrelaterade värdegrunden manifesteras bland personer med intellektuell funktionsnedsättning är det viktigt att förstå hur synen på sexualitet och funktionsnedsättning skiljer sig mellan majoritetssamhällets och den hedersrelaterade värdegrunden. Inom den hedersrelaterade värdegrunden ses funktionsnedsättningen som ett straff, som något skamfullt, att den ska döljas och att den kan botas. Sedan en längre tid har majoritetssamhället lämnat dessa värderingar, däremot kvarstår fortfarande värderingar och fördomar om funktionsnedsattas sexualitet. Forskning visar exempelvis att personer med funktionsnedsättning ses som både avkönade och som icke sexuella väsen.¹³ Detta kan bli problematiskt när det kommer till bemötande av personer med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld.

Den hedersrelaterade värdegrunden bygger på kontroll av framförallt kvinnors sexuella beteende där ett fokus ligger på bevarandet av kvinnans oskuld – även för personer med funktionsnedsättning! När majoritetssamhället ser personer med funktionsnedsättning som icke sexuella väsen samtidigt som dessa personer i en hederskontext lever med ett oskuldskrav bidrar detta till ett osynliggörande av dessa personers utsatthet. Exempelvis kan det för gymnasieskolan uppfattas som att elevens familj är överbeskyddande vad gäller den unge när det egentligen handlar om familjens kontroll över den unge.

Exempel

Kajsa pussas med Kalle på gymnasiesärskolan. Någon ser dem och Kajsas familj får veta det. Familjen ringer till skolan och säger att Kajsa inte under några omständigheter får umgås med pojkar; de bara utnyttjar henne. En resurs till förfogas för att se till att Kajsa inte umgås med killar. Ingen frågar Kajsa om hon vill pussas med Kalle. Senare framkom att Kajsa var jättekär i Kalle.

Det hedersrelaterade förtrycket och våldet bland personer med en intellektuell funktionsnedsättning uttrycks både passivt och aktivt. Passivt främst genom föräldrars underlåtenhet att sörja för sina barns möjligheter till en meningsfull tillvaro. Aktivt genom ett systematiskt ekonomiskt utnyttjande, ett känslomässigt utnyttjande och genom arrangerade äktenskap med varierade inslag av tvång. Till skillnad från ungdomar utan funktionsnedsättning där familjen aktivt måste gå in och förbjuda, inte tillåta och kontrollera så behöver familjen till en person med funktionsnedsättning inte göra så mycket; genom att inte hjälpa den unge att exempelvis ta sig till kompisar, söka anpassade insatser genom LSS eller att låta bli att ge information så bibehåller familjen kontrollen av den unge utan att egentligen aktivt göra något.

¹³Se exempelvis Helmius, G. *Sexualitet som individuellt och socialt fenomen*. 2004.

Särskilda sårbarhetsfaktorer:

Extra sårbara för utnyttjande

Den unge är beroende av omsorg och service och nära anhöriga är ofta personliga assistenter och godemän. Det ökar beroendeställningen till familjen och risken för att dessa individer ska utnyttjas utan att det blir känt för andra utanför familjen är därför stor.

Annan referensram kring icke önskvärd behandling

Den unge kan ha svårt att förstå att det hon/han utsätts för är våldshandlingar av olika slag. Nätverket runt den unge är ofta mycket begränsad till familjen vilket försvårar för den unge att reflektera kring sin situation.

Svårt att förstå abstrakt tänkande

Den unge har svårt att upprätthålla hedersnormer. Personen kan oftast inte agera i enlighet med manliga eller kvinnliga roller inom ett hedersrelaterat sammanhang. Dessa normbrott leder ofta till grova bestraffningar.

Svårt att förstå konsekvenserna av sina handlingar

TRIS erfarenheter visar att många personer tackar ja till ett äktenskap utan att riktigt förstå vad ett äktenskap innebär. Personens förståelse kring ett äktenskap stannar ofta vid en bröllopsfest. Se mer under "Vilseledande äktenskap".

Litar aningslöst på sin omgivning

Personen är mycket påverkade av vad familjen och släkten vill. De har inte lika stor förmåga till reflektion och är på ett helt annat sätt beroende av familjens stöd.

vilseledande äktenskap med inslag av tvång

Ett av de allvarigaste och vanligaste övergreppen mot dessa ungdomar är det vilseledande äktenskapet. Diskussionen om frivillighet kontra tvång ställs på sin spets när det handlar om individer med intellektuell funktionsnedsättning. Deras funktionsnedsättning gör att de inte alltid har insikt om vad de samtycker till. De har svårigheter med det abstrakta tänkandet och detta bidrar till att de inte kan föreställa sig det som inte redan har skett, och därigenom förutse framtida händelser. Många som registrerar sitt äktenskap i Sverige är myndiga även om deras mentala och känslomässiga utveckling inte följer deras biologiska ålder. Dessa individer är i en mening fortfarande barn och beroende av sina närståendes omsorg för att kunna fungera i sitt dagliga liv. Istället gifts de bort med en person de knappt träffat i äktenskap där traditionella könsrollsmönster är vanligt förekommande.

Även unga män ingår arrangerade äktenskap med varierande inslag av tvång. Den sammantagna bilden visar att unga män gifter sig med en kvinna som oftast inte bor i Sverige. Till skillnad från kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning är arrangerade äktenskap vanligare bland unga män med en allvarlig intellektuell funktionsnedsättning. Det är vanligt att den tilltänkta frun ska fungera som en avlastning för familjen och ta över ansvaret för den unga mannens omvårdnad. Oftast vet inte den tilltänkta frun något om den unga mannens funktionsnedsättning.

Vilseledande äktenskap samt tvångsäktenskap är sedan 1 juli 2014 en kriminell handling enligt Brottsbalken 4C§, se nästkommande kapitel.

Vilseledande äktenskap:

Fokus på bröllopsfest

Ett sätt för föräldrar att få den unga (oftast) kvinnan att se fram emot äktenskapet är att sätta stort fokus på arrangemanget kring bröllopsfesten. Den unges syn på äktenskap är begränsad till bröllopsfesten, tårtan, klänningen och presenterna. Det finns unga kvinnor som inte förstår att de har blivit gifta, utan får reda på det först när familjen reser tillbaka till Sverige och berättar för flickan att festen de hade i hemlandet var hennes bröllopsfest.

Normaliserings- process

Att gifta sig tidigt med någon som familjen valt ser många ungdomar med (oftast) utlandsfödda föräldrar som ett sätt att vara sina föräldrar till lags och samtidigt få ett erkännande och bli en del av kollektivet. I ett hedersrelaterat sammanhang ses ofta funktionsnedsättning som en straff, som något skamfullt och att funktionsnedsättningen ska döljas.

Äktenskap och familjebildning kan kopplas till en sorts "normaliseringsprocess" där närstående tror och/eller förmedlar att individen genom äktenskapet ska botas och blir "normal" och som alla andra i kollektivet.

Migration

De flesta kvinnor med en intellektuell funktionsnedsättning gifter sig i arrangerade äktenskap med mer eller mindre inslag av tvång med en man som inte bor i Sverige. I de flesta fall känner hon inte mannen och ibland vet inte mannen om att hon har en funktionsnedsättning.

Det vanligaste är dock att mannen känner till kvinnans funktionsnedsättning, men "erbjuds" uppehållstillstånd i Sverige om han gifter sig med henne.

äktenskapstvång 4 c § brottsbalken

Sedan den 1 juli 2014 är äktenskapstvång en brottsrubricering som kan ge högst fyra års fängelse. Lagen består av två rekvisit varav minst ett av rekvisiten (villkoren för att lagen ska gälla) måste vara uppfylld för en fällande dom. Rekvisiten är:

Olaga tvång

Utnyttjande av utsatt belägenhet

Se nästa sida.

Även unga vuxna som levt hela sitt liv under sträng kontroll, samt i vuxen ålder förväntas lyda de äldre och utsätts för begränsningar i sina kontakter med omvärlden, kan anses befinna sig i utsatt belägenhet. En typisk situation där ett äktenskapstvång kan uppkomma genom utnyttjande av brottsoffrets utsatta belägenhet är när offret är isolerat i ett annat land utan pass och pengar och har därför stora svårigheter att söka hjälp eller att ta sig hem.¹⁴

Brottsbalken 4 c § Äktenskapstvång

Den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms för äktenskapstvång till fängelse i högst fyra år.

¹⁴ Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. 2008.

Olaga tvång innefattar bland annat att man genom misshandel, våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar någon annan att göra, tåla eller underlåta sig något. Med våld avses inte bara våld mot en person som misshandel; det kan också vara fråga om lindrigare former av våldsanvändning mot en annan person. Hot om brottslig gärning kan till exempel avse hot om misshandel eller annan brottslig handling så som förtal, förolämpning, ofredande eller skadegörelse mot brottsoffrets egendom. Hot om brottslig gärning omfattar endast hot om påföljder som är brottsliga, exempelvis räknas hot som att personen ska bemötas med tystnad eller uteslutas ur familjegemenskapen inte som en brottslig handling och olaga tvång är därför inte aktuellt. Däremot kan sådana hot ingå i ett utnyttjande av en persons utsatta belägenhet.¹⁵

Utnyttjande av utsatt belägenhet innefattar dels olika situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning i förhållande till honom eller henne, dels situationer där gärningsmannen utnyttjar förhållanden såsom att offret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, befinner sig i vanmakt, har en intellektuell funktionsnedsättning eller någon sjukdom eller är beroende av narkotika. Barn kan oftast anses befinna sig i en utsatt belägenhet; inte minst utifrån den beroendeställning som barn har till vuxna närstående. Utöver barn kan också personer med en psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning ofta anses befinna sig i en utsatt belägenhet som kan utnyttjas för att förmå dem att ingå ett äktenskap.

¹⁵ Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. 2008.

**vad innebär
lagen för
målgruppen
och för dig som
yrkesverksam?**

Enligt rapporten Trippelt utsatt är övertygande samtal bland unga med funktionsnedsättning ett effektivt sätt för närstående att få till stånd ett äktenskap för den unge. Dock visar resultaten att samtalen mer tycks ha karaktären av "vilseledande" än övertygande. "Vilseledande" därför att den unge förleds in i ett äktenskap med löften om kläder, smycken och fest utan att riktigt förstå vad ett äktenskap innebär. Den unge säger därför ofta att han/hon vill gifta sig vilket gör det svårt för att det första rekvisitet ska vara uppfyllt (olaga tvång). Däremot uppfylls det andra rekvisitet (utnyttjande av utsatt belägenhet); dels har den unge en intellektuell funktionsnedsättning, dels befinner sig den unge ofta i beroendeställning till gärningsmannen. Detta gör att du som yrkesverksam kan och bör anmäla till socialtjänst och polis om du misstänker att detta brott har eller kommer att begås.

arbets

sgång

mandat

Innan arbetet för att ta fram en handlingsplan kan påbörjas krävs det att arbetet är väl förankrat hos rektorerna. Detta för att den utvalda arbetsgruppen ska ha tillräckligt med utrymme, möjlighet och mandat till att arbeta fram skolans handlingsplan.

arbetsgrupp

I arbetsgruppen bör olika professioner ingå; exempelvis pedagoger, elevhälsopersonal, fritidspersonal med mera. Finns det flera arbetslag eller enheter bör en från varje arbetslag/enhet ingå i arbetsgruppen. Gruppen bör bestå av 5-8 personer där det kan vara till fördel att utse en person som är sammankallande och en som är ansvarig för revideringen och uppföljning av materialet/handlingsplanen.¹⁶

¹⁶ Länsstyrelsen Östergötland. Att utveckla en handlingsplan i skolan. 2008.

kunskapsinventering

Hur ser arbetsplatsens förkunskaper ut?

Gå igenom arbetsplatsens och arbetsgruppens förkunskaper om hedersrelaterat förtryck och våld. Vilka kunskaper finns att tillgå och vilka kunskaper behöver tillföras? Kunskap finns att hämta från en mängd rapporter och annan litteratur – se litteraturlistan längst bak för lästips. Är förkunskaperna mycket ytlig på arbetsplatsen och i arbetsgruppen rekommenderas en grundläggande fortbildning om hedersrelaterat förtryck och våld bland unga med intellektuell funktionsnedsättning. Du kan alltid vända dig till länsstyrelsen för att få hjälp i att boka in en fortbildning som passar arbetsplatsen eller kontakta TRIS för mer information om utbildningspaket.

Tips! Boka gärna fortbildningar tillsammans med andra myndigheter i kommunen och länet. På det viset får alla samma kunskapsbas och en möjlighet till att öppna upp för samverkan.

Vilka dokument finns att utgå från/utveckla?

Enligt lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever (2006:67) skall huvudman för varje skola se till att det finns en likabehandlingsplan. Utgå därför ifrån skolans befintliga likabehandlingsplan vid framtagningen av handlingsplanen mot hedersrelaterat förtryck och våld; kan likabehandlingsplanen kompletteras så att den även omfattar hedersrelaterat förtryck och våld eller ska handlingsplanen mot hedersrelaterat förtryck och våld finnas som en bilaga till likabehandlingsplanen? Se över om det finns andra dokument att tillgå/utgå ifrån. Uppfinn inte hjulet igen, om det inte finns befintliga dokument i skolan att utgå/tillgå ifrån – låt er inspireras av andras handlingsplaner och anpassa dem så att de passar den aktuella skolans verksamhet och dess elever. OBS! Om ni tar direkta stycken från andras handlingsplaner – glöm då inte att referera!

handlingsplanens syfte och användningsområde

Innan framtagningen av handlingsplanen börjar bör arbetsgruppen samt huvudman för skolan diskutera vilket syfte och för vilka arbetsområden handlingsplanen ska gälla. Handlingsplanen bör vara så specifik som möjligt och innehålla tydliga rutiner. Om handlingsplanen är för övergripande är risken att den inte kommer att användas och istället bli liggande. Det är därför viktigt att arbetsgruppen diskuterar handlingsplanens syfte och arbetsområde utifrån konkreta situationer som kan uppstå på skolan. Utgå gärna från arbetsgruppens yrkeserfarenhet, men glöm inte att vara lösningsfokuserade.

implementering

När handlingsplanen är klar är det viktigt att inte glömma arbetet med att implementera handlingsplanen i ordinarie verksamhet. Handlingsplanen bör förankras hos all skolpersonal. Detta kan exempelvis göras på en arbetsträff. Gå då igenom den steg för steg och använd er gärna av dilemmafall för att visa hur handlingsplanen kan användas i specifika fall.

utvärdering och uppdatering

För att utvärdera handlingsplanen är den lättaste metoden att föra statistik över:

- ▼ **Antal enskilda samtal**
- ▼ **Antal ärenden**
- ▼ **Antal orosanmälningar**
- ▼ **Antal direkta åtgärder**
- ▼ **Antal som placerats**

Om det har initierats ett förebyggande arbete i form av exempelvis tjej/killgrupper så bör även dessa utvärderas genom exempelvis enkäter och/eller intervjuer. Vidare bör handlingsplanen ses över minst en gång per år; gäller samma rutiner, kontaktas fortfarande samma personer vid en viss situation? Uppdatera även kontaktlistan kontinuerligt, minst en gång per år.

**vilka
rubriker
kan vara med i
handlingsplanen?**

- ◀ **Definition av hedersrelaterat förtryck och våld**
- ◀ **Fakta; hur ser omfång och karaktär av hedersrelaterat förtryck och våld ut bland personer med intellektuell funktionsnedsättning?
(se exempelvis rapporten Trippelt utsatt)**
- ◀ **Relevant lagstiftning; Skollag, Socialtjänstlag, Brottsbalken 4c§**
- ◀ **Skolans värdegrund/mål**
- ◀ **Före: Förebyggande arbete; tjej/killgrupper, inskrivningssamtal, observationspunkter med mera**
- ◀ **Under: Direkta åtgärder**
- ◀ **Efter: Uppföljning av elever som placerats på annan ort och som placerats i kommunen**
- ◀ **Utvärdering: uppdatering av kontaktlista, rutiner med mera**
- ◀ **Kontaktlista**
- ◀ **Eventuellt bilagor, blanketter med mera**

förebyggande arbete – före

Ett förebyggande arbete mot hedersrelaterat förtryck och våld kan ha flera syften; exempelvis att upptäcka vilka som redan är utsatta och att upptäcka och stärka de som riskerar att utsättas. Genom att anordna tjejgrupper/killgrupper under skoltid kan du som yrkesverksam både upptäcka elever som är utsatta för hedersrelaterat förtryck och våld och samtidigt upptäcka de som befinner sig i riskzonen. I Sverige finns endast ett metodmaterial för hur gymnasieskolor kan arbeta förebyggande mot hedersrelaterat förtryck och våld, vilket är metodboken Nå- vidare. Nå- vidare kan med fördel användas både för tjejer och killar och är anpassad för personer med en lindrig intellektuell funktionsnedsättning. För mer information gå in på www.tris.se.

Andra sätt att arbeta förebyggande mot hedersrelaterat förtryck och våld är genom att kontinuerligt se till att personalgruppen har uppdaterad kunskap om ämnet; detta kan exempelvis ske genom litteraturgenomgångar, fortbildningar eller rena utbildningsinsatser via universitet och högskolor. Läs mer om utbildningsinsatser i avsnittet om kunskapsinventering.

Följande avsnitt innehåller ytterligare metoder för hur en gymnasieskola kan arbeta förebyggande mot hedersrelaterat förtryck och våld.

inskrivningssamtal

Inskrivningssamtalet är ett bra tillfälle för att göra en första screening av hur den unge mår och om den unge är utsatt eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld. Tänk på att våldsutsattheten för ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning överlag är hög, forskare räknar med att kvinnor med intellektuellt funktionshinder är mer än tio gånger så utsatta som andra grupper¹⁷ och studier visar att en tredjedel av alla kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning har blivit slagna innan de fyllt 15 år¹⁸.

Inskrivningssamtalet är även ett bra tillfälle att informera vårdnadshavare om vad gymnasieskolan är för något och vad de kan erbjuda. Ha i åtanke att den unges föräldrar själva kan ha en diagnostiserad eller odiagnostiserad funktionsnedsättning, alternativt ha trauman i bagaget som gör att den kognitiva förmågan är nedsatt. Detta bidrar till att föräldrarna inte fullt ut kan ta till sig den information du ger och att du därför behöver upprepa informationen.

- ▼ **Illustrera gärna samtalet med hjälp av bilder, filmer och/eller PowerPoint. På detta sätt tydliggörs informationen både för den unge och för vårdnadshavaren.**
- ▼ **Ha gärna gemensamt samt enskilda samtal både med eleven och vårdnadshavare.**
- ▼ **Vid det enskilda samtalet med eleven kan du utgå från observationspunkterna i nästkommande kapitel – tänk på att ställa öppna följdfrågor.**
- ▼ **Lyft vikten av att eleven är med på alla skolans ämnen och varför. Exempelvis idrott och varför det är bra för kropp och själ.**
- ▼ **Använd auktoriserad tolk om det krävs; låt aldrig anhöriga som exempelvis syskon tolka.**
- ▼ **Är eleven ett subjekt eller objekt? Får eleven prata för sig själv vid de frågor du ställer?**

¹⁷ NCK. *RAPPORT Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. 2013.

¹⁸ Utredningsinstitutet HANDU. *Mäns våld mot kvinnor med funktionshinder*. 2007.

observationspunkter

När det kommer till hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar på gymnasiesärskolan kan det vara svårt för yrkesverksamma att upptäcka vilka som är utsatta och vilka som befinner sig i riskzonen för att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld. Dessa ungdomar är inte alltid medvetna om att de utsätts för är kränkningar och ibland direkt kriminella handlingar. De litar aningslöst på sin omgivning och är oftast i beroendeställning till de som utför dessa våldshandlingar. Detta utnyttjas av närstående genom att den unge vilseleds och manipuleras till att gå med på eller avstå från vissa aktiviteter. Du som yrkesverksam kan exempelvis få höra från eleven att han/hon vill gifta sig med en okänd kvinna/man eller att den unge inte vill vara med på idrotten eller på skolutflykten. "Jag får inte" och "Jag måste" byts för dessa ungdomar ut mot "Jag vill inte" "Jag vill".

För att kunna använda sig av nästkommande observationspunkter krävs därför en fingertoppskänsla av vad eleven utger sig för att vilja/inte vilja och vad eleven faktiskt vill/inte vill. Ett sätt för att ta reda på detta är genom att ställa öppna frågor och att alltid ställa följdfrågor och problematisera svaren; exempelvis om eleven säger att denne gillar att spela fotboll, ställ följdfrågan "När spelade du fotboll senast?". Tänk på att den unge personen du har framför dig har en annan kognitiv ålder än den biologiska, du kan därför inte stanna vid barnets förståelse av vad denne utsätts för.

- ▼ Får eleven ha pojkvän/flickvän? Spelar det roll vilken nationalitet eller religion pojkvännen/flickvännen har?
- ▼ Får eleven ha sex med någon han/hon är kär i för sina föräldrar?
- ▼ Får eleven vara vän med någon av motsatt kön?
- ▼ Pratar eleven om giftermål, en resa för ett bröllop, att han/hon träffat någon som han/hon ska gifta sig med?
- ▼ Deltar eleven i samtliga skolämnen? Smiter eleven ut från sex- och samlevnadslektionen? Får eleven plötsligt huvudvärk vid varje idrottstillfälle?
- ▼ Får/är eleven med på utflykter med klassen?
- ▼ Har eleven hög och oförklarlig frånvaro?
- ▼ Får/är eleven med på skolans fritidsverksamhet? Får eleven utöva eller utövar eleven andra fritidsintressen?
- ▼ Är föräldrarna behjälpliga och uppmuntrande vad det gäller elevens fritid och andra sociala inslag?
- ▼ Hämtas eleven direkt efter skolan?
- ▼ Förväntas eleven åka hem direkt efter skolan?
- ▼ Uppvisar eleven psykosomatiska symtom (huvudvärk, magont)?
- ▼ Är eleven trött eller nedstämd?
- ▼ Har eleven utsatts för kränkande behandling, hot och våld?
- ▼ Har/får eleven ha en egen ekonomi? Utnyttjas eleven ekonomiskt? Har eleven betalningsanmärkningar?
- ▼ Har eleven en god man eller assistent? I så fall är det en person från familjen/släkten?
- ▼ Uppvisar eleven symtom för att hon är könsstympad?
(Se nästa sida)

**hur
kan vi
upptäcka
och
förebygga
kvinnlig
könsstympning?**

Generellt sett finns en stor kunskapslucka när det kommer till att upptäcka och förebygga kvinnlig könsstymning i Sverige. Vad gäller kunskap om kvinnlig könsstymning bland personer med intellektuell funktionsnedsättning finns ännu ingen forskning att tillgå. Personer med en intellektuell funktionsnedsättning som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld har ofta en annan referensram kring vad som är önskvärd behandling; många gånger vet de inte om att det de utsätts för är direkt kriminella handlingar. De litar aningslöst på sin omgivning och de är ofta i beroendeställning till andra. Det kan därför vara så att eleven inte vet om hon är könsstympad eller inte. För att upptäcka om en elev på gymnasiesärskolan är könsstympad är det därför extra viktigt att vara uppmärksam på symtom och observationspunkter som gäller för flickor som är könsstymgade.

Symtom/observationspunkter vid kvinnlig könsstympning:

- Täta och långa toalettbesök (Svårt att kissa)
- Problem med urinvägsinfektioner
- Huvudvärk: många flickor undviker att dricka vatten för att slippa kissa
- Flickan söker ofta vård för: magsmärter, ryggsmärter, smärtsamma menstruationer, psykosomatiska symtom eller specifikt för urineringsbesvär
- Uppvisar underlivssmärter (svårt att vara med på gymnastiken eller annan fysisk ansträngning)
- Har problem med cystor
- Problem med att menstruationsblod stockar sig i vaginan (Hematokolpos)
- Berättar/antyder att hon upplever smärta vid samlag och/eller upplever andra sexuella problem
- Har eleven rötter i ett land där könsstympning är vanligt förekommande?
(Se sida 13)

För att förebygga:

- Vid sex- och samlevnadslektionerna: dela upp i tjej och killgrupper. Utgå från att det kan finnas någon som är könsstympad bland eleverna. Problematisera lektionen genom att ta upp att vissa är könsstympade och förklara vad det är och vad det kan innebära. Visa gärna illustrerade bilder.
- Var observant inför loven: fråga vad eleven ska göra på lovet, ska hon åka till hennes/föräldrarnas ursprungsland?
- Är ursprungslandet ett land där könsstympning är mycket vanligt? (se mer i kapitlet om direkta åtgärder)

samverkan

Ett förebyggande arbete kan även uppnås genom att bygga upp en stabil samverkansform med andra myndigheter och därigenom möjliggöra ett utbyte av kunskap och erfarenhet. Överlag är det många myndigheter som blir involverade då en person är våldsutsatt; än fler myndigheter blir involverade då det gäller personer med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld.

Denna målgrupp är särskilt sårbar på många sätt; dels har den unge svårt att söka hjälp på egen hand, dels vet den unge inte alltid vad hon/han ska säga till myndigheter. Därför krävs det tydliga rutiner kring samverkan samt en tydlig ansvarsfördelning av vem som ansvarar för vad – tänk på att om alla är ansvariga är det oftast ingen som tar ansvar.

Skolan är oftast den som först uppmärksammar att ett barn far illa och är ofta den unges enda trygghet. Därför kan det krävas en "fysisk överlämning" där exempelvis skolpersonal följer med den unge till socialtjänsten, handläggare på socialtjänsten följer med den unge till polisen, polisen följer med den unge till sjukhuset och så vidare.

För att underlätta utredningsarbetet samt samordningen av den unges insatser krävs en utförlig överlämning av information mellan myndigheterna; dels för att den unge inte ska behöva säga samma sak flera gånger och dels för att den unge kan ha svårt för att komma ihåg när, var, hur allt har hänt. (Samtycke kan med fördel inhämtas av den unge om den unge är över 15 år (11 kap. 10 § SoL))

Tips! Utforma en samverkansplan tillsammans med andra myndigheter där det tydligt framgår vilka rutiner och vilket ansvar olika myndigheter har när det gäller ärenden som rör hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning. Framställ gärna konkreta rutiner, exempelvis: "handläggare från socialtjänsten gör alltid det första utredande samtalet i skolan tillsammans med skolpersonal".

**direkta
åtgärder –
under**

Ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld är en särskilt sårbar grupp. Dessa ungdomar saknar den kognitiva förmågan att leva ett så kallat dubbelliv och har svårt att se konsekvenser i sitt agerande. Den unge kan exempelvis berätta för sina föräldrar att denne skaffat en pojkvän/flickvän vilket i ett hedersrelaterat sammanhang kan ge förödande konsekvenser för den unge.

Ungdomar med en intellektuell funktionsnedsättning har även svårt för det abstrakta tänkandet och har därför svårt att läsa av signaler om att "något är på gång"; ungdomar som inte har en intellektuell funktionsnedsättning kan exempelvis förstå att om äldre syskon blivit bortgifta i en viss ålder att de troligtvis själva kommer att bli det i samma ålder – denna abstraktionsförmåga saknar ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning. Dessa ungdomar litar aningslöst på sin omgivning och har svårt att förutspå att sommaresemestern till ursprungslandet/föräldrarnas ursprungsland egentligen är en äktenskapsresa.

Ärenden som rör dessa ungdomar blir ofta akuta och äktenskapsresor/könsstympningsresor/resocialiseringsresor ligger ofta nära i tiden från det att du som yrkesverksam fått kännedom om vad som är på väg att ske. Detta gör att de direkta åtgärderna måste ske skyndsamt. Rubriken "Direkta åtgärder" i handlingsplanen måste därför vara tydlig och konkret. Sammanställ vem, hur och när en åtgärd ska ske och dela upp rutiner utefter misstanke om hedersrelaterat förtryck och våld av omyndig elev respektive myndig elev.

orosanmälan

Enligt 14 kapitlet 1 § Socialtjänstlagen är all skolpersonal skyldiga att snarast anmäla till socialnämnden om man genom sin yrkesroll får kännedom eller misstänker att ett barn far illa.

Ofta finns det en oro hos skolor att socialtjänsten inte kommer att förstå och hjälpa den utsatte och att det kommer att förvärra situationen för den unge om en orosanmälan görs. En av farhågorna är att socialtjänsten kommer att meddela vårdnadshavaren om att en orosanmälan inkommit och att en utredning har inletts utan att först försäkra att den unge är i säkerhet.

Socialtjänsten har emellertid en skyldighet i enlighet med 11 kap. 1 a § första stycket SoL att bedöma barnets eller den unges behov av skydd samma dag eller senast dagen efter om anmälan kommer in sent på dagen. Samtidigt kan barnets eller den unges behov av skydd behöva övervägas vid flera tillfällen under en utredning om skydd eller stöd.¹⁹

När det gäller fall av hedersrelaterat våld kan socialnämnden i dessa fall behöva tala med personer i barnets professionella nätverk, ha ytterligare samtal med barnet och i särskilt allvarliga fall planera för hur skyddet av barnet ska utformas innan vårdnadshavaren informeras om att en utredning inletts.²⁰

Anmälningsplikt genom 14 kapitlet 1 § Socialtjänstlagen (2001:453) om kännedom eller misstanke kring att ett barn far illa.

Socialtjänsten har en skyldighet i enlighet med 11 kap. 1 a § första stycket SoL att bedöma barnets eller den unges behov av skydd samma dag eller senast dagen efter om anmälan kommer in sent på dagen.

När det gäller fall av hedersrelaterat våld kan socialnämnden i dessa fall behöva tala med personer i barnets professionella nätverk, ha ytterligare samtal med barnet och i särskilt allvarliga fall planera för hur skyddet av barnet ska utformas innan vårdnadshavaren informeras om att en utredning inletts. (Prop. 2012/13:10 s. 62)

¹⁹ Socialstyrelsen. *Utreda barn och unga - Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen*. 2015.

²⁰ Prop. 2012/13:10 s. 62

**ha konkreta
och tydliga rutiner
i handlingsplanen
kring hur en
orosanmälan
görs, att tänka på:**

Vem gör orosanmälan?

- Ska den alltid gå via rektorn eller elevhälsan?
- Om varken rektor eller elevhälsa är tillgänglig, vem är det då som gör orosanmälan?
- Obs! Du som skolpersonal har alltid anmälningsplikt.

Hur görs orosanmälan?

- Ska en blankett med utvalda frågor användas?
- Ska socialtjänst eller HRV- strateg alltid rådfrågas innan?
- Ska skolan alltid avvakta med att involvera föräldrarna när det rör sig om hedersrelaterat förtryck och våld?

När ska orosanmälan göras?

- Görs orosanmälan direkt när man misstänker eller får kännedom om att ett barn far illa?
- Inväntar man elevhälsan? Rektorn?

Tips! Samarbeta gärna med Socialtjänst om hur en orosanmälan angående en elev som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld bör göras; vad behöver socialtjänsten veta för att kunna göra ett så snabbt omhändertagande/utredning som möjligt?

**vilken
information
behöver
socialtjänsten?**

För att socialtjänsten ska få en så bra bild som möjligt av vad skolans oro består i finns ett antal områden som socialtjänsten brukar vilja ha information om (förutom person- och kontaktuppgifter). Dock betyder det inte att skolan som anmäler måste kunna svara på eller ta reda på allt. På nästkommande sida följer några frågor som skolan kan utgå ifrån när en orosanmälan görs eller när skolan tar fram en blankett för orosanmälan²¹.

²¹ Norrköpings kommun. Att anmäla oro för barn. 2013.

- ▼ Vad är det som gör att du anmäler just nu?
- ▼ Vad har hänt, när och i vilken omfattning?
- ▼ Hur länge har oron funnits?
- ▼ Hur fungerar samspelet mellan barn och förälder?
- ▼ Vilka tecken på att barnet kan fara illa har du sett?
- ▼ Vilket beteende hos barnet har du sett?
- ▼ Vilka konsekvenser ser du för barnet?
- ▼ Vem har sagt vad?
- ▼ Var befinner sig barnet just nu?
- ▼ Känner vårdnadshavaren/na till att anmälan görs? Känner barnet till att anmälan görs?
- ▼ Är det något särskilt som vi behöver beakta när vi kontaktar barnet och/eller vårdnadshavarna?

Citat:

För den enskilde läraren är det viktigt att skolan är en enad front när orosanmälningar görs, för några månader sedan stod en kollega ensam för en orosanmälan med konsekvenser som trakasserier och hot från familjen, "Aldrig igen" sa hon.

exempel på rutiner vid misstanke om hedersrelaterat förtryck och våld - omyndig elev²²

²²Länsstyrelsen Östergötland. *Våga stå kvar*. 2014.

- ▼ Ta elevens information på stort allvar och ge känslomässigt stöd. Tänk på att eleven kan ha svårt att uttrycka vad denne varit med om, använd därför gärna illustrationer i form av pictobilder eller liknande.
- ▼ Bedöm skaderisken med att involvera föräldrarna.
(Se mer under "Orosanmälan")
- ▼ Rådfråga socialtjänsten genom att anonymisera eleven.
- ▼ Om det finns en HRV- strateg i kommunen (hedersrelaterat våld- strateg) bör denne kontaktas.
- ▼ Gör en anmälan till socialtjänst och eventuellt till polis. Anmälan bör göras skriftlig och en färdig "orosanmälningsblankett" är att föredra.
- ▼ Om situationen är akut, var med eleven tills att socialtjänst och/eller polis är på plats, eventuellt följ med den unge till socialtjänsten och/eller polisen.
- ▼ Dokumentera allt rörande eleven. Detta blir till hjälp för fortsatt arbete.

exempel på rutiner vid misstanke om hedersrelaterat förtryck och våld - myndig elev²³

²³Länsstyrelsen Östergötland. *Våga stå kvar*. 2014.

- ▼ Ta elevens information på stort allvar och ge känslomässigt stöd.
- ▼ Tänk på att eleven kan ha svårt att uttrycka vad denne varit med om, använd därför gärna illustrationer i form av pictobilder eller liknande.
- ▼ Informera eleven vilket stöd och skydd han/hon kan få från exempelvis socialtjänst och polis.
- ▼ Inhämta alltid myndig elevs tillstånd att göra en anmälan, vid akut situation med risk för elevens liv – agera omedelbart och gör en anmälan till socialtjänst.
- ▼ Om situationen är akut, var med eleven tills att socialtjänst och/eller polis är på plats, eventuellt följ med den unge till socialtjänsten och/eller polisen.
- ▼ Dokumentera allt rörande eleven. Detta blir till hjälp för fortsatt arbete.

**kan
socialtjänsten
omhänderta
en myndig
elev?**

Enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) kan ungdomar bli omhändertagna enligt 3§ LVU ända upp till dess att de är 20 år (LVU 1§ 3st.).

Lagen säger att vård ska beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom bland annat ett socialt nedbrytande beteende. Enligt Förvaltningsrätten i Falun (mål.nr. 2949-12 datum 2012-08-27) kan det vara ett socialt nedbrytande beteende att återvända till en miljö som innefattar hedersrelaterat förtryck med risk för fysisk eller psykisk misshandel.

Detta betyder att om skolan vet/misstänker att en elev över 18 år men under 20 år utsätts för hedersrelaterat förtryck med risk för fysisk eller psykisk misshandel kan du/skolan anmäla detta till socialtjänsten som efter genomförd utredning kan omhänderta barnet trots att eleven själv inte vill.

På gymnasiesärskolan är det inte ovanligt med elever som inte vill ha hjälp trots att de utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld; detta beror bland annat på att den unge ofta är i en omfattande fysisk och emotionell beroendeställning till den som brukar förtrycket och våldet.

3 § Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Enligt Förvaltningsrätten i Falun (mål.nr. 2949-12 datum 2012-08-27) kan det vara ett socialt nedbrytande beteende att återvända till en miljö som innefattar hedersrelaterat förtryck med risk för fysisk eller psykisk misshandel.

TRIS har arbetat med hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning i mer än 10år.

TRIS driver Madickengården som är det enda skyddade boendet i landet med dokumenterade kunskaper kring hedersrelaterat förtryck och våld bland personer med intellektuell funktionsnedsättning.

För information och placeringar besök:
www.madickengarden.se

uppföljning - efter

Uppföljning efter att eleven placerats

Tidigare har många skolor upplevt det som problematiskt att de efter en orosanmälan inte fått någon återkoppling från socialtjänsten kring huruvida en utredning har inletts eller inte. Detta dilemma kan numera lösas genom ett tillägg i Socialtjänstlagen (2001:453) 14 kap 1 b § som innebär att socialtjänsten på eget initiativ kan informera den som gjort orosanmälan om utredning har inletts, inte har inletts eller om en utredning redan pågår. Den som har gjort orosanmälan kan också begära av socialtjänsten att få denna information om det inte med hänsyn till omständigheterna är olämpligt. Detta gäller för dem som har anmälningsplikt.

Socialtjänstlagen (2001:453) 14 kap 1 b §

Socialnämnden får informera den som gjort anmälan enligt 1 § om att utredning har inletts, inte har inletts eller redan pågår. Sådan information ska på begäran lämnas till anmälaren om det med hänsyn till omständigheterna inte är olämpligt att göra detta. Lag (2012:776).

Skolan är en oerhört viktig arena för barn och unga, särskilt viktig är den för målgruppen unga med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld. Skolan är för dessa ungdomar deras enda arena utanför familjen. Därför är det av största vikt att skolgången fortsätter och kommer igång så snabbt som möjligt efter en placering. För att påskynda denna process är det viktigt att elevens kunskaper är väl dokumenterade så att den mottagande skolan snabbt kan sätta sig in i vilken kunskapsnivå eleven befinner sig på.

Placerade barn på skolan; skyddade personuppgifter

Skolor som tar emot placerade barn som tidigare gått i en annan skola, behöver snabbt göra en kartläggning av kunskaperna, detta om dokumentationen som följer med eleven inte är tillräcklig. Om kartläggningen dröjer in på terminen finns en risk för att kunskapsluckor accelererar och att dokumentationen kommer att brista även i nästa led om eleven behöver byta skola igen.²⁴ Ha även i åtanke att dessa ungdomar kan ha svårt att koncentrera sig och kan ha problem med svår ångest efter allt de varit med om. Var extra uppmärksam och sätt in extra stöd vid behov.

²⁴ Skolverket. Placerade barn och skolan. 2013.

skyddade personuppgifter

Allt fler barn och ungdomar i Sverige lever med skyddade personuppgifter, så även på gymnasiesärskolan. Emellertid kan skolan inte ta för givet att alla placerade barn har skyddade personuppgifter – trots att de skulle behöva det.

Därför är det viktigt att skolan alltid tar reda på om en elev har skyddade personuppgifter eller inte. För ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning som har skyddade personuppgifter blir situationen mycket problematiskt; dessa ungdomar har svårt att veta vad man kan säga till vem och vad man inte ska säga till någon. Dessa ungdomar behöver stöd från vuxenvärlden för att hantera sin situation, några av de punkter som skolan kan tänka på presenteras på nästa sida.

Tips! Tillsammans kan läraren och eleven komma fram till vad de ska informera klasskamrater och andra på skolan om. Vilken bakgrund, tidigare bostadsort, familjeförhållanden och så vidare. (Norrköpings kommun 2013)

- ▼ Finns det anhöriga/bekanta som får kontaktas?
- ▼ Finns det anhöriga/bekanta som får kontakta skolan?
- ▼ Hur ska kontakten hanteras mellan gymnasiesärskolan och där eleven är placerad?
- ▼ Hur sker hämtning/lämning och av vem?
- ▼ Hur ska sjukanmälan ske?
- ▼ Vem/vilka skyddas barnet från?
- ▼ Vad förväntas personalen vara uppmärksam på?
- ▼ Vilka på gymnasiesärskolan ska veta om skyddet?
- ▼ Hur ska elevens journal hanteras på skolan?
- ▼ Kan eleven vara med och ta enskilda bilder vid skolans fotografering?
- ▼ Kan eleven vara med på gruppfotoograferingen?
- ▼ Kan eleven finnas med i fotokatalogen?
- ▼ Kan eleven finnas med på bilder på internet?
- ▼ Kan elevens namn finnas med på internet?
- ▼ Kan eleven finnas med på namnlistor?

²⁵ Punkterna är hämtade från Norrköpings kommun.
 Handlingsplan för barn med skyddade personuppgifter inom Norrköpings kommuns förskolor/grundskolor. 2014.

kontaktlista

Ärenden som rör hedersvåld bland personer med intellektuell funktionsnedsättning blir oftast akuta och vetskapen om vad den unge utsätts för kommer ofta plötsligt till skolans kännedom. Detta gör att det är av största vikt att kontaktlistan ständigt måste vara uppdaterad och att tydliga rutiner finns när det gäller dessa ärenden. De myndigheter och personer som bör vara med i kontaktlistan finns på nästa sid.

I kontaktlistan bör telefonnummer (samt namn om det är en specifik person), adress samt e- postadress vara med.

Tips! Hör efter med kommunen om det finns en resurskatalog med alla enheter och organisationer som arbetar med hedersrelaterat förtryck och våld i kommunen.

- ◀ **Rektor**
- ◀ **Elevhälsoteam**
- ◀ **Socialtjänst:**
  - Individ- och familjeomsorgen
  - Socialjour
  - Försörjningsstöd + bostadssamordning
  - LSS- handläggare
- ◀ **Polisen**
- ◀ **Ungdomsmottagningen, kvinnoklinik eller motsvarande**
- ◀ **Ideella som arbetar med frågan i kommunen**
- ◀ **Barn- och ungdomspsykiatri**
- ◀ **Flyktingmedicinsk mottagning**
- ◀ **Tolkförmedling**
- ◀ **Habilitering**
- ◀ **Berörda assistansbolag**

TRIS har sedan år 2002 arbetat förebyggande och akut mot hedersrelaterat förtryck och våld. TRIS vänder sig dels till personer som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld, dels till dig som i din yrkesroll möter individer som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld. TRIS är även den enda organisation i Sverige som kartlagt omfång och karaktär av hedersvåld bland unga med intellektuell funktionsnedsättning. TRIS erbjuder utbildningar, föreläsningar, handledning samt risk- och hotbilsanalyser. Dessutom erbjuder vår nationella råd- och stödtelefon råd, tips, vägledning, konsultation och stöd till dig som i din yrkesroll möter personer som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld. Till detta metodmaterial erbjuder TRIS handledning och utbildning för hur er verksamhet kan använda metodmaterialet på bästa sätt och anpassa en handlingsplan utefter er verksamhet.

För mer information samt bokning av utbildning och handledning kontakta TRIS:

Web: www.tris.se

E-mail: info@tris.se

Telefon/Jourtelefon: 0774- 406 600

Tips! TRIS erbjuder även en kortfilm "10 minuter av frihet" - en utbildningsfilm om vardagsheder baserad på verkliga händelser. Filmen har tagits fram i utbildningssyfte och kan visas både för yrkesverksamma och ungdomar. Syftet med filmen är att synliggöra vardagsheder och att fånga upp och hjälpa elever som riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld. Till filmen medföljer ett arbetsmaterial med tillhörande övningar till filmen. Övningarna är anpassade till ungdomar, yrkesverksamma samt SFI-verksamhet. Filmen samt arbetsmaterialet kostar 300kr (exklusive frakt). För beställning och mer information kontakta TRIS.

TIO MINUTER AV FRIHET

EN FILM OM VARDAGSHEDER

CLARA NAZHADÉIAN RIPSIME KHACHATRYAN ABRAHAM DEMIR ESTER DISANAYAKA ERIC JOSEPHSSON VIKTORIA JANSSON
LILIT SHAHNAZARIAN DOMINIQUE JOSEPHSSON CHRISTOFFER THULIN MILAD RAFIZADEH FARAHANI JOHN BRIKELL MONICA OLDENBURG
GUNNAR BERGGREN DANIELLE KOLDING GUSTEN ANDERSSON SOPHIE MORLUND OLIVIA LAND DRAMATURG KURT ÖBERG
FOTO SONJA SANDSTRÖM OCH DAVID LAND LJUD LUKAS HÅLLGREN INSPELNINGSLEDARE TIM VÅGBRATT KLIPP PETER PAMLENYI GRADING PETER MATTSO
MUSIK MIKAEL HILLBORG GRAFISK FORM SÖDRA TORNET KOMMUNIKATION SMINK KATRIN UNGE
EN FILM AV ANDERS LAND POPULATE UPPSALA

MED STÖD AV

 Uppsala
KOMMUN
UTBILDNINGS- OCH
ARBETSMARKNADSNÄMNDEN

WWW.TRIS.SE

EN FILM FRÅN

TRIS
THEJERSHÄTT • SAMHÄLLET

referenslista

Helmius, G. Sexualitet som individuellt och socialt fenomen. 2004

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse (JO1999/2000 s. 243) 1999/2000

Länsstyrelsen Östergötland. Att utveckla en handlingsplan i skolan. 2008

Länsstyrelsen Östergötland. Våga stå kvar. 2014

NCK. Kvinnlig omskärelse/könsstympling i Sverige- en kunskaps- och forskningsöversikt. 2011

NCK. RAPPORT- Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. 2013

Norrköpings kommun. Handlingsplan för barn med skyddade personuppgifter inom Norrköpings kommuns förskolor/grundskolor. 2014

Norrköpings kommun. Att anmäla oro för barn. 2013

Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. 2008

Regeringen (2007/08:39). Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. 2007

Schlytter, A. Högdin, S. Ghadimi, M. Backlund, Å. & Rexvid, D. Oskuld och heder. 2009

Skolverket. Placerade barn och skolan. 2013

Socialstyrelsen. Definition av kvinnlig könsstympling. 2014

Socialstyrelsen. Internationell statistisk klassifikation av sjukdomar och relaterade hälsoproblem – systematisk förteckning (ICD-10-SE). 2011

Socialutskottets betänkande (2002/03:SoU15 s. 62.) Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m. 2002/2003

TRIS - Tjejers rätt i samhället. Trippelt utsatt- hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning. 2012

Utredningsinstitutet HANDU. Mäns våld mot kvinnor med funktionshinder. 2007

lästips

Ghadimi, Mariet. Om kravet på oskuld. En studie av flickor respektive pojkars förställningar. 2007

Högdin, S. Utbildning på (o)lika villkor: om kön och etnisk bakgrund i grundskolan. 2007

Jemteborn, A. Behandlingsinriktade familjehem: Linnamottagningen. 2009

Länsstyrelsen Östergötland. Våga stå kvar. 2014

Norrköpings kommun. Handlingsplan för barn med skyddade personuppgifter inom Norrköpings kommuns förskolor/grundskolor. 2014

Regeringens proposition 2013/14:208. Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. 2008

Schlytter, A. Högdin, S. Ghadimi, M. Backlund, Å. & Rexvid, D. Oskuld och heder. 2009

Schlytter, A. & Linell, H. Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext: en studie av omhändertagna flickor. 2008

Skolverket. Placerade barn och skolan. 2013

TRIS- Tjejers rätt i samhället. Trippelt utsatt- hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning. 2012

Ungdomsstyrelsen. Gift mot sin vilja. 2008:9

◀ organisation: www.tris.se info@tris.se +46 (0) 774 - 406 600
◀ design: emanuellindqvist.com emanuel@courtrai.se